

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2014 | ÅRGÅNG 18

Bokförlaget THALES

VISSLA, BLUNDA ELLER HÅLLA TUMMARNÄR NÄR STOREBROR
BRER UT SIG?

Roger Fjellström

– ALDRIG TIDIGARE I amerikansk historia har det funnits en viktigare läcka än Edward Snowdens offentliggörande av NSA-materialet – inte ens Pentagonpapperna för 40 år sedan. Detta uttalande förra sommaren i *The Guardian* kommer från Daniel Ellsberg, mannen som röjde dokumenten som visade upp Vietnamkrigets lögner.

När denne historiske visslare Edward Snowden till följd av sin läcka behöver asyl undan hemlandets rasande statsledning står inte de liberala demokratierna på kö för att ge honom det.

Bedrövtligt nog är ingen öppen för saken.

I hemlandet USA finns betydande stöd för att Snowdens handlande ska avkriminaliseras. *New York Times* har krävt amnesti för honom. Han bistås av organisationer som ACLU (American Civil Liberties Union), CCR (Center for Constitutional Rights), och i synnerhet GAP (Government Accountability Project), som verkar för skydd av visselblåsare. Tidigare var visselblåsande agenter i underrättelseorganisationer skyddade på samma sätt som andra federala funktionärer. Det skyddet togs bort 2012.

The Guardian US och *Washington Post* har fått Pulitzerpriset för sina publiceringar av Snowdens avslöjanden. I Tyskland, där Stasi är i färskt minne, har från kritik mot NSA luftats i press och politiska fora. I Frankrike lanserades nyligen ett upprop för hans asyl, under tecknat av en mängd kända forskare, politiker, författare m.fl., och alla gröna och några centersenatorer har föreslagit honom för både asyl och hedersmedborgarskap. I Norge har politiker från Socialistisk Venstreparti nominerat Snowden för Nobels fredspris.

Men i vårt land har stödet för Snowden varit påfallande glest och matt, som vore vi bara förbipasserande betraktare. I *Aftonbla-*

det (7/6) reste jag frågan om svensk asyl, utan respons. En vän som är professor i mänskliga rättigheter och som jag försökte vinna för saken, avböjde med skälet att frågan verkade »för komplicerad». Svenska intellektuella tycks inte bry sig eller inte vilja veta, eller så silar de få stora medier som återstår bort protesterna. Vi är fjärran det 60-tal då Sverige gav asyl åt amerikanska desertörer undan kriget i Vietnam.

För den som vill informera sig finns en kunnig och engagerad bok om Snowden, hans avslöjanden och det han ser som sitt uppdrag: *Storebror ser dig, Edward Snowden och den globala övervakningsstaten* (2014). Den är skriven av Glenn Greenwald, processjurist specialiserad på konstitutions- och medborgarrätt, därtill *The Guardians* krönikör på dessa områden. Han har goda förutsättningar att belysa Snowdens insats.

Boken har tre teman. Det ena är hur Snowden upprättade kontakt med Greenwald och denne fick del av hans sensationella material; här bjuds läsning i klass med en bättre spionroman. Det andra är herrarnas analys av den framväxande globala massövervakning som NSA med partners ägnar sig åt, och det tredje är diskussion av hur vi ska förhålla oss till denna övervakning.

Jag begränsar mig här till de två senare temana, och ska särskilt uppehålla mig vid det sistnämnda. För frågan är om övervakningssamhället verkligen är något att bekämpa. Den svenska svalkan är kanske förnuftets? Intressant nog argumenterade nyligen en svensk filosofiprofessor för att vi bör ge upp värnandet av privatlivet.

*

Det som fick Greenwald att ägna sig åt publicistik var oro för de radikala och extrema maktmodeller som den amerikanska staten började tillämpa efter 11 september-attacken. En del av dessa blottades när *New York Times* 2006 släppte nyheten att Bushs regering gett NSA order om att avlyssna sina medborgares elektroniska kommunikation utan den fullmakt som lagen krävde. Detta, som vid tiden hade pågått i fyra år och riktats mot tusentals personer, var inte

bara ett lagbrott utan även ett brott mot den liberala statens idé, motiverat av att staten får göra vad som helst för vad den ser som nationens skydd.

Hörnpelare i liberala amerikanska staten är konstitutionens första och fjärde tillägg. Det första avser yttrande- och pressfriheten, det fjärde individens integritet:

Människors rätt att känna trygg förvisning om att deras person, hus, papper och ägodelar är skyddade gentemot ogrundade genomsökningar och fängslanden, får ej kränkas, inte heller ska rannsakningsorder utfärdas annat än vid skälig misstanke om brott, förankrad i ed eller försäkran, och en sådan order ska i detalj beskriva den plats som ska genomsökas och de personer eller föremål som ska inhämtas. (Citerat från Greenwalds bok)

I takt med teknikens framsteg i att brett, effektivt och snabbt samla uppgifter har makthavarnas aptit på information och frestelsen att åsidosätta både organisationers, medias och medborgares integritet tilltagit. Tidigare handlade det om att öppna brev, avlyssna telefoner och bugga rum: omständliga procedurer som bara kunde riktas mot ganska få. Det som nu sker, skriver Greenwald, när man förvandlar Internet till del av övervakningssystemet, är att alla former av mänsklig interaktion, planering och till och med tankar görs till föremål för övergripande statlig inspektion.

Detta är vad Edward Snowdens avslöjanden visar. Med sin National Security Agency går den ledande supermakten USA i täten för utvecklingen, i samverkan med en trängre och en vidare krets stater, där Sverige hör till den senare. Detta försiggår i ett framtvingat samarbete med de ledande företagen inom data och telekommunikation, som Intel, Microsoft, Google, Facebook, Skype ... Mycket av informationsinsamlingen har gjorts i strid mot gällande lag eller genom rättsliga och tekniska kryphål som specialde-signats för uppgiften, utan insyn av ens tillsatta kontrollinstanser.

Övervakningssystemet växer oavbrutet i omfattning och intensitet med en egen pervers logik, där målet har blivit att man ska komma åt allt: varje system, nätverk, institution, företag, individ.

Det är ledstjärnan för metodutveckling och praktik. Målet är inte bara meta-data, utan även innehåll, för vars åtkomst program som PRISM och Bullrun är utformade. Följden är att inte bara enskildas utan även exempelvis medias integritet kränks.

Exempel på det sistnämnda är när NSA:s brittiska partner GCHQ förra året gjorde ett tillslag på *The Guardian*. Man hotade redaktionen om tidningen skulle använda Snowdens material och tvingade den att förstöra en dator med material. Kan inte media ta emot, skydda och använda uppgifter från visselblåsare finns inte en fri press.

Varken Snowden eller Greenwald är emot välgrundad, av domstol medgiven och av demokratiska instanser kontrollerad övervakning. Problemet de ser är att massövervakning har blivit ett monster som frodas i hemliga rum, agerar utan verklig misstanke och kontroll, och tenderar att sätta sig över försök till begränsningar. När, hur och i vilket syfte insamlad information ska användas är oklart men får visa sig så småningom.

Den som tänker att NSA:s verksamhet drivs för att effektivt avslöja planerade terroristdåd, bör veta att två officiella rapporter säger att den inte har det till resultat. Den ena rapporten, från december 2013, skrevs av en speciell kommitté tillsatt av president Obama. Den andra, från slutet av januari 2014, skrevs av en äldre kommitté för översyn av privatlivets och medborgarskapets rättigheter, PCLOB. Den förra kommittén rekommenderade att NSA bara skulle få övervaka efter domstolsbeslut. Den andra instämde och förklarade dessutom att NSA:s massövervakning strider mot konstitutionen, närmare bestämt dess första och fjärde tillägg.

Men i somras, bara ett halvår senare, vände PCLOB på klacken. Man håller nu NSA:s hittillsvarande verksamhet för både laglig och försvarlig. NSA kritiseras inte längre exempelvis för att de kan kräva av telecomföretag att bli insläppta i deras servrar, och för att NSA får bygga in egna bakdörrar i kommunikationssystem.

Vändningen ser ut som en nödd anpassning till president Obamas i huvudsak kosmetiska reformkrav på NSA. Obama förklarade sig i januari 2014 vilja ha domstolsbeslut för datainsamling

om amerikanska medborgare, förutom när de kommunicerar med andra länders medborgare, vilka det står NSA fritt att övervaka. NSA:s bakdörrar i förening med det faktum att amerikaner reser flitigt och att deras normala telekommunikation ofta passerar servrar i utlandet gör att de fortsättningsvis riskerar övervakning i stor skala.

PCLOB försöker rädda sitt och Obamas ansikte genom en absurd omdefiniering av termen »massövervakning», ungefär som administrationen tidigare omdefinierat »tortyr» för att kunna fortsätta använda folkrättsligt otillåtna förhörsmetoder. Nu tolkas massövervakning som urskillningslös övervakning: har ett objekt valts ut för övervakning sägs inte denna vara urskillningslös massövervakning, hur omfattande objektet än är.

– De säger att om vi samlar in allt från Egypten så utgör det inte massövervakning, allt från exempelvis ett visst bostadsområde blir inte heller massövervakning, lika lite som allt från gmail.com ... detta är rent skitprat, kommenterar Jennifer Granick, föreståndare för Stanford Law School's Center for Internet and Society.

Trots NSA:s betydelselöshet för terroristbekämpning och dess flera gånger påtalade oförenlighet med den liberala konstitutionen är alltså USA:s ledning inte beredd att ge upp projektet att bli en global övervakningsstat. Det hot som Snowden utgör mot detta projekt, snarare än mot terroristbekämpningen, ser ut att vara orsaken till att han av maktens företrädare stämplas som spion och tjuv.

Att vi lever i Sverige gör inte att vi står utanför massövervakningen, i synnerhet som FRA, enligt Snowdens avslöjande, intimt men alltjämt outrett samverkar med NSA. Att Sverige och EU inte erbjuder Edward Snowden asyl innebär att man ser liknöjt på att avslöjaren av USA:s omfattande, hemliga spioneri på egna och andra länders medborgare skulle gripas och dömas för spionage. Alternativt, staterna låter räddhågat sin hållning till Snowden styras av rådande amerikanska statsintressen.

Båda fallen signalerar att de liberala demokratierna avlägsnar sig från liberalitet och demokrati.

*

Men varför bry sig, om man har rent mjöl i påsen? Varför bråka, om man inte har något brottsligt att dölja? I sin bok *Privatliv* (2010) gör Torbjörn Tännsjö, engagerad som alltid, sig till talesman för det rena mjölets ideologi, och bygger på den med en vision av det öppna, genomsiktliga livet: vi människor ska inte mer ha hemligheter för varandra.

Kontexten för Tännsjös diskussion vinglar betänkligt. I bokens inledning utgörs sammanhanget av hans ställningstagande till frågan om FRA-lagen bör antas, något han säger sig initialt vara kritisk till. När han tänker närmare på saken slår det honom att öppenhet, genomsiktighet är värdefullt: det har länge utgjort ett inslag i socialistiska utopier. Han nämner Lenin, skaparen av Tjeckan, Sovjetstatens hemliga polis, som beundrare av genomsiktligheten. En bit in i boken visar sig främjandet av utopin även ha hedonistiskt utilitaristiska skäl för sig, vilka enligt Tännsjö är de enda moraliskt rätta.

OK, ska vi nu vara genomsiktliga, må det kunna sägas att Tännsjö vid den tid då han först blev inspirerad av Lenin inte gav mycket för liberal demokrati, vilket framgår av hans tidiga och ofta bortglömda böcker *Terrorism* (1975), *Demokrati och proletär revolution* (1977), *Mot friheten* (1979) och *Istället för yttrande- och tryckfrihet* (1979).

Man ändrar sig förstås. Och inser då i bästa fall att det är rimligt att skilja mellan målandet av en idealvärld och utformandet av lagar i föreliggande värld. Jag är inte säker på att Tännsjö gör det, i och med att han låter det genomsiktliga samhället utgöra referenspunkt för uppgivandet av motstånd mot massövervakning i allmänhet och FRA-lagen i synnerhet.

Dock, han har placerat sin brasklapp. Han påpekar att medborgarnas genomsiktlighet måste motsvaras av myndigheternas genomsiktlighet. Han uttrycker visserligen tvivel på möjligheten av det sistnämnda, men menar ändå att vi måste ha tilltro till demokratin.

Som framgår av Snowdens avslöjanden är grunden för den tilltron klen. Redan omfattningen och effektiviteten i massöver-

vakningssystemet inbjuder till mångfaldigt bruk och missbruk. 1900-talets erfarenheter av Tjekans, Gestapos, Stasis etc. betydelse för att skrämja medborgare till lydighet och att förfölja, förtrycka och mörda dem som besvärar, utgör ett memento i en värld där nationalistiska och högerextrema krafter avancerar. Förändringen går fort. Vore det presidentval nu (mitten av augusti) i Frankrike, skulle Front Nationals Marine Le Pen vinna i första valomgången.

Hur alltsammans avlöper är ju omöjligt att säga, men risken är uppenbar att renheten i våra påsars mjöl kan komma att skifta kvalitet.

Tännsjös utilitarism skapar sålunda problem för honom, för tilltro till den bräckliga demokratin och det eventuella hoppet om dess beredskap att klä av sig naken för världen håller knappast för att ingå i den seriösa analysen av konsekvenserna när man vill bedöma riktigheten i lagskydd för enskildas, företags och organisationers angelägenheter.

Är det i medvetande om detta som han istället satsar på att ta käl på filosofiska men icke-utilitaristiska försvar för privatlivet? Det blir en parad där han enkelt golvar obskyr hederskultur, tvivelaktiga rättighetsteorier, grumliga tankar om människovärde och autonoma aktörers behov av integritet.

Han må inte ha helt fel, men man skulle med samma lättvindighet kunna golva Tännsjös utilitarism, vars problematiska sidor han klokt nog håller utanför diskussionen. Hur, exempelvis, lyckas han transformera teorins s.k. hedoner från möjligen mätbara enheter lust till garanterat omätbara komplex som lycka? Och hur, med en följaktligen utsiktslös beräkning, har han funnit att den överlägsna lyckan finns i det genomsiktliga samhället?

Edward Snowden, för att ta en, vill inte ens leva i en värld »där allt jag säger, allt jag gör, alla jag talar med, varje uttryck för kreativitet, kärlek eller vänskap registreras». Han låter som en ovanligt ful fisk, denne man, som kan komma att få plikta med livet för sin misstänksamhet och egenmäktighet–

Jag undrar: Om vi alla skulle sakna okränkbart människovärde, om det är en fördom att vi äger oss själva och har en elementär rätt till kontroll över vårt liv efter eget, intakt skön, varför ska då indi-

vidernas av Tännsjö omhuldade autonoma men sällan optimala val värderas? Individer är ju enligt honom bara neutrala behållare för viss mängd lust och olust.

Skulle inte autonomi då lika gärna kunna avskaffas och världen styras i stort som i smått av ett globalt, komplett informerat lust-maximerande supermaskineri med utilitarismens princip som hjärta?

Kanhända agerar Torbjörn Tännsjö i sin privatlivsbok skojfrisk provokatör. Eller är han månne mer konsekvent än man först kan uppfatta?

Kanske har han plötsligt insett att det är amerikansk terroristjakt i förening med dess ledande teknologi som öppnar vägen.

Kanske blir Lenin världspresident.

Ska vi nu hålla tummarna.

→

Roger Fjellström

Referenser

Tryckta

FJELLSTRÖM, ROGER (2005) »Respect for Persons, Respect for Integrity : Remarks for the Conceptualization of Integrity in Social Ethics», *Medicine, Health Care and Philosophy*, vol. 8, nr. 2, 2005, s. 231–242.

GREENWALD, GLENN (2014) *Storebror ser dig, Edward Snowden och den globala övervakningsstaten*, översättning från engelska av Camilla Jacobsson och Emeli André, Stockholm: Leopard.

TÄNNSJÖ, TORBJÖRN (2010) *Privatliv*, Stockholm: Fri tanke.

Otryckta

Panel om övervakning och visselblåsande med deltagande av Snowden inför The Parliamentary Assembly of The Council of Europe, Strasbourg 8 april 2014.

Snowden talar vid en officiell TED-konferens, under rubriken »Here's how we take back the Internet», mars 2014.